

The trees are inviting the wind

and other views on nature

Expositie
24 augustus t/m 6 oktober 2019

Beeld: Eva-Flore Kovacovsky

The trees are inviting the wind

Hoe verhouden wij ons als mens tot de natuur? Deze vraag is het uitgangspunt van de tentoonstelling *The trees are inviting the wind*. Natuur is een complex begrip. Er is geen eenduidig antwoord op de vraag wat natuur nu eigenlijk is. Ons natuurbeeld vormt zich enerzijds vanuit onze persoonlijke ervaringen met het landschap om ons heen, maar anderzijds ook door bestaande opvattingen over de natuur binnen onze samenleving. In de tentoonstelling wordt de manier waarop wij de natuur waarnemen, betekenis geven en representeren bevraagd. De kunstwerken nodigen de bezoeker uit te reflecteren op en na te denken over ons natuurbeeld en waar dit vandaan komt.

Dat natuurbeeld is geen vaststaand of absoluut beeld. Het is steeds in beweging en het is verbonden met ons eigen mensbeeld. De verschijning van natuur in de cultuurgeschiedenis loopt uiteen van weerzinwekkend tot goddelijk, van rechtvaardig tot onverschillig en van het onbekende tot dat wat we kunnen beheersen.

Waar we enerzijds natuur kunnen zien als een fenomeen onaan-geroerd door de mens, bestaat anderzijds het idee dat wij on-derdeel zijn van een geheel dat je natuur zou kunnen noemen. Met name in de westerse cultuurgeschiedenis overheerst een dualistische kijk op de natuur, terwijl in andere samenlevingen geen strikt onderscheid wordt gemaakt tussen mens en natuur. En de oosterse filosofie omschrijft natuur als het niet-doelgericht, door niets gemotiveerd en niet-storend handelen, oftewel: 'het niets in actie'.

De menselijke invloed op geologische en klimatologische eigenschappen van de aarde en onze omgang met de natuur is een belangrijk thema in onze alledaagse, sociale en politieke discussies. Aan hoe wij binnen deze discussies over de natuur denken en welke standpunten wij innemen ligt een definitie van

het begrip natuur ten grondslag, die wellicht minder eenduidig is dan we doorgaans aannemen. De werken in deze tentoonstelling ondersteunen geen statement over hoe we met de natuur om moeten gaan, maar bieden een reflectie op ons begrip van het concept natuur en hoe dit gevormd wordt.

The trees are inviting the wind is bedacht en samengesteld door Sabina Timmermans. Hiermee onderzoekt zij het thema van haar eigen beeldend werk binnen de bredere context van meerdere kunstenaars. Met elke kunstenaar voerde zij korte interviews over hun werk in relatie tot het thema van de tentoonstelling. Deze interviews vind u in de handout met aan het einde een interview met Sabina Timmermans door Zippora Elders. Aanvullend op de interviews heeft elke kunstenaar een afbeelding aangedragen die voor hen representeert waar ze aan denken bij het concept natuur.

Annabelle Binnerts

Je werk gaat vaak over de relatie die we hebben met onze omgeving. En met name plekken waar we geen grip op hebben. Is natuur ook een plek waar we geen grip op hebben?

Wat ik interessant vind is de spanning die er zit tussen aan de ene kant de natuur als iets waar de mens geen invloed op heeft gehad, dat vinden we vaak indrukwekkend, we hebben er bewondering voor; je wilt overweldigd worden door iets dat je niet kent. Aan de andere kant proberen we er toch op allerlei manieren juist wel invloed op te hebben en willen we het ontzettend graag begrijpen en vastleggen. Dat laatste heeft denk ik veel te maken met proberen grip te krijgen op de natuur.

Taal speelt een belangrijke rol in je werk. Wat is het eerste waar je aan denkt bij het woord natuur?

Het allereerste wat ik voor me zie is een bepaald soort weids landschap, een grote vlakte, of misschien kan het ook een bos zijn. Ik associeer het in ieder geval met een weidsheid, met het gevoel dat iets heel veel groter is dan jezelf. Je kunt er midden in zijn en het strekt zich uit aan alle kanten om je heen. Je weet niet hoe het er overal uitziet, je weet eigenlijk maar half waar je echt bent.

Je werkt aan een ongoing project Representation of the unseen, een verzameling afbeeldingen waarop de natuur gerepresenteerd wordt. Je bent geïnteresseerd in de paradox die aanwezig is in deze afbeeldingen. Zelf schrijf je hierover: De door de mens gemaakte afbeeldingen representeren het tegenovergestelde hiervan: natuur, wildernis, het grote onbekende. Zie je onze verhouding tot de natuur als iets tegengestelds?

Ja, vaak wel denk ik, er zit vaak een soort tegenstelling in die eigenlijk heel gek is. Twee jaar terug was ik bijvoorbeeld met mijn familie in Ierland bij de Cliffs of Moher. Die kliffen zijn heel indrukwekkend en groots, en waar wij heen gingen -en waar dus heel veel mensen heen gaan- is een bezoekerscentrum waar een keurig paadje is aangelegd van zo'n 300 meter waar je in een kwartiertje overheen kunt lopen. En op dat kleine stukje van de kliffen, waar dat pad ligt is het dan heel druk. Terwijl de kliffen nog kilometers lang doorgaan, maar op de andere delen is er vrijwel niemand! Je wilt graag iets groots en indrukwekkend zien, maar hoe ga je dat dan bekijken? Door naar dat ene stukje te gaan dat perfect voor de mens is ingericht. We willen heel graag de natuur ervaren, maar dat doen we op een super menselijke en overzichtelijke manier. Daar zit dat tegengestelde voor mij heel erg in.

Je legt die tegenstelling dus uit als enerzijds de behoefte aan iets indrukwekkend en groots en anderzijds dat willen ervaren op een heel ingerichte manier. Zie je de mens zelf als iets dat tegengesteld is aan de natuur?

Nee, het gaat me denk ik vooral om de manier waarop we het willen ervaren. Ik vind het een lastige vraag... in essentie is de mens natuurlijk onderdeel van de natuur. In de manier waarop ik erover nadenk en ermee werk gebruik ik de natuur vooral als een begrip om iets aan te duiden dat buiten de menselijke invloed ligt. Dan weet ik eigenlijk niet of ik daar de mens nu wel of niet als onderdeel van zou zien.

Op welke manier passen de Atlas drawings (south poles) die je toont in de tentoonstelling binnen dat thema van het grip krijgen op de natuur?

Ik ben begonnen met die serie omdat voor mijn gevoel kaarten en atlassen een manier zijn om grip te krijgen op de wereld door middel van taal. Ik vind het heel interessant dat we al die plaatsen namen hebben gegeven, dat we letterlijk woorden hebben verbonden aan landschappen. Specifiek aan die kaarten vind ik mooi dat je door de typografie van de kaarten het landschap er alsnog doorheen ziet. De woorden passen zich aan aan het gebied. En wat ik interessant vind aan die tekeningen van de zuidpolen is dat de zuidpool een van de laatste gebieden op aarde is die we in kaart hebben gebracht; een van de laatste gebieden waar we woorden aan gegeven hebben.

Ik heb verschillende kaarten gebruikt van hetzelfde gebied uit verschillende periodes, daardoor zie je woorden verschijnen en verdwijnen, je ziet hoe we langzaam steeds meer dat gebied hebben doorzocht en begrepen.

Taal is vaak een manier om grip te krijgen op de natuur. Doordat we weten hoe het ergens heet geeft dat ons een gevoel van comfort. Zo van "oh, nu ik weet hoe het hier heet, weet ik echt waar ik ben". In een stad begrijp ik dat heel goed, dat is door de mens gemaakt en daar zit een soort menselijke logica in, maar ik vind het ergens een gek idee dat we namen hebben gegeven aan bergen, of bossen.

Je hebt het over een soort comfort: 'Nu ik weet hoe het heet weet ik ook waar ik ben.' Is het daarmee zo dat zodra je namen geeft aan bepaalde plekken zoals een onbekende wildernis als de zuidpool, het daarmee dan minder natuur, minder wildernis wordt?

Ik denk dat vooral de ervaring van in dat gebied zijn daarmee is veranderd. Er verandert in feite niks aan een plaats als je die een naam geeft, het gaat meer over de relatie tussen de mens en de natuur, daar verandert denk ik iets in.

Nan Groot Antink

Jouw gebruik van natuurlijke verfstoffen was zo'n dertig jaar geleden een schilderkunstige keuze en niet zozeer een inhoudelijke keuze om met de natuur bezig te zijn. Ben je door het gebruik van deze plantaardige en natuurlijke grondstoffen anders of bewuster naar 'de natuur' gaan kijken?

In ieder geval ben ik wel anders gaan kijken, omdat ik inmiddels vreselijk hebberig ben. Ik kan niet meer wandelen zonder te spotten wat ik kan gebruiken om kleur van te maken. Ik begon destijds met de Inheemse serie, waarvoor ik nog verfstoffen van Verfmolen De Kat gebruikte. Daarna heb ik de Hollandse serie gemaakt. Daar heb ik een jaar over gedaan. Om die te maken moest ik meer over planten gaan leren, ik moest ze herkennen. Ik had de flora van Heukels en Van Oostroom en ging daarmee planten determineren. Dat zou ik anders denk ik niet gedaan hebben. Hoewel ik als kind al iedere zaterdagochtend met een groepje kinderen meeging met de plaatselijke boswachter naar een klein bos aan de rand van Eindhoven waar hij dan van alles vertelde over de bomen en wat er groeide. Ik kan me nog goed herinneren dat hij over de galappel vertelde, dat interesseerde me altijd al heel erg. Maar toen ik de beslissing genomen had om over te stappen op natuurlijke verfstoffen ben ik veel intensiever betrokken geraakt bij de natuur. En dat is wel heel leuk nu na bijna dertig jaar. Als ik nu buiten loop, ken ik best veel planten en bomen, weet ik hoe ze heten en uit welke ik wel of niet kleur kan halen. En ik ben daar dus heel hebberig van geworden. Wat niet altijd een goede eigenschap is volgens mij, aangezien je tegenwoordig helemaal geen planten meer mag plukken. Het is verboden en je krijgt er een boete voor. Die heb ik gelukkig nooit gehad. Maar ik realiseer me wel dat het eigenlijk niet meer de bedoeling is. Ik pas wel op met wat ik verzamel.

Ben je je ook anders gaan verhouden tot de natuur?

Ik denk wel dat ik me door mijn werk anders ben gaan verhouden tot de natuur. Natuur is voor mij iets dat er meteen is als ik de deur open doe. Daar ben ik heel erg van gaan genieten, gewoon van hoe de dingen groeien, hoe de dingen zijn. Doordat ik zo intensief met die planten bezig ben, ben ik met meer dankbaarheid naar ze gaan kijken. Ik gebruik en misbruik de natuur eigenlijk gelijktijdig. Dat is een beetje dubbel maar ze geven mij wel heel veel. Planten geven mij namelijk de mogelijkheid om mijn werk te maken en dat maakt dat je daar heel dankbaar voor bent.

In de oosterse (taoïstische) filosofie omschrijven woorden als 'ziran' en 'wuwei' natuurlijkheid als iets dat 'als vanzelf zo' is; het niet doelgericht en door niets gemotiveerd handelen, wat ook wel als 'het niet in actie' wordt vertaald. Voel je je daarmee verwant bij je zoektocht naar het wezen van kleur, naar een eerlijke omgang met kleur met een benadering van 'het is wat het is'?

Dat ik uiteindelijk bij het gebruik van natuurlijke verfstoffen ben uitgekomen heeft daar ongetwijfeld iets mee te maken. Jij zegt al 'het wezen van kleur' of 'een eerlijke omgang met kleur'... maar ja, dat zijn eigenlijk nogal vage begrippen. Ik was op zoek naar een manier om zo dicht mogelijk bij kleur te komen; wat is kleur? Je zou dat kunnen zien als het op zoek zijn naar 'het wezen van kleur'. Dat is wel verwant aan oosterse filosofieën. Je zoekt naar de essentie van iets. Dichter bij kleur kan ik niet komen. Maar ik ben wel degene die er voor moet zorgen dat die kleur zich kan manifesteren. Daar moet je juist heel doelbewust voor hande-

len, anders gebeurt er niets. Dat begint met de plant te zien, dan te verzamelen en daarna volgt het hele proces van kleur daaruit destilleren. Dus er is altijd actie nodig, als je iets wil scheppen althans. In die hele filosofie is het vaak zo van: jij bent hier en je bēnt de natuur, er is geen verschil tussen jezelf en je omgeving. Dat heeft ook veel met meditatie te maken, maar dan schep je geen beeldende kunst, dat gaat dan niet gebeuren.

In de tentoonstelling wordt de manier waarop we de natuur waarnemen, betekenis geven en representeren bevestigd. Welke van de drie termen past het beste bij je werk?

Dat is zo makkelijk nog niet. Dat is een lastige vraag. Als je werk maakt dan denk ik dat 'representeren' daar altijd het beste bij past. Maar goed, het is wel zo dat je de natuur anders gaat waarnemen door het werk. Je kijken wordt geïntensiveerd. Dat is sowieso denk ik het doel van beeldende kunst: om mensen te laten kijken. Daar kun je een beetje bij helpen, mensen leren kijken door middel van je werk. Het schept verwondering dat die planten die kleuren kunnen geven en daardoor gaan mensen ook weer anders naar de planten kijken. Dat geeft een grotere rijkdom aan het leven. Ik denk dat wij daar als kunstenaars mee bezig zijn, om het leven rijker te maken.

Je werk gaat over concentratie en intensiteit. Is dat iets wat je terug vindt in jouw eigen natuurervaring?

De ene keer komen dingen anders binnen dan de andere keer, dat zul je zelf ook wel hebben, dat heeft met heel veel dingen te maken. Ik ga iedere ochtend wandelen in het stukje bos hier aan de overkant. Ik doe dat ook omdat ik denk dat het gezond is om je dag zo te beginnen. En de ene keer zie ik bepaald licht of witte wieven op het veld en dan voel ik me meteen helemaal open. Dat is fijn. Maar er zijn ook dagen dat ik me realiseer dat ik eigenlijk niet echt aan het kijken ben en denk: "ja... maar je kijkt ook niet omhoog!" Dan moet ik me dwingen om recht te lopen, om me heen te kijken en te luisteren. Dan moet het echt even binnen komen. Die intensiteit kan overweldigend zijn, maar is er dus niet altijd. Soms ga ik na een paar rondjes op een bankje zitten. Daar tegenover, aan de ander kant van het veldje, staat een valse acacia. En als de wind waait, dan danst die hele boom! Daar kan ik zo om lachen in mezelf. Die bladeren hangen daar zo koket te wapperen (illustreerend met eigen handen en armen)! Ik kan zo een kwartier naar die boom gaan zitten kijken. Dat zijn hele mooie momenten van concentratie en intensiteit.

Roos Holleman

Je ziet je werk als oefeningen van aandacht; studies van onderwerpen die je fascineren. Wat fascineert jou zo aan de natuur die niet in zijn oorspronkelijke habitat leeft maar door de mens verzameld en gerepresenteerd wordt?

Daar zit een soort dubbele fascinatie in. We zijn mateloos gefascineerd door de natuur én we zijn mateloos gefascineerd door onszelf als onderdeel daarvan. Hoe we met de natuur omgaan zegt heel veel over onszelf. Het is een soort uitwisseling van kennis en focus van hoe wij als nieuwsgierige dieren onze omgeving in ons opnemen en die omgeving manipuleren. Ik denk dat die dubbele laag in onze fascinatie met de natuur een soort weerspiegeling van onszelf is en dat is voor mij het boeiendst.

Kijk je met dezelfde aandacht naar de natuur om je heen als wanneer je in een natuurhistorisch museum rondloopt?

Nee! (lachend) Nou ja, wel en niet...ik let op heel andere dingen. Natuur is zo'n overweldigend iets. We gaan bijvoorbeeld vandaag naar ons zomerhuisje in Denemarken in het roerige platteland dicht bij de natuur. Wat daar allemaal beweegt en groeit! Dat gaat zo snel, iedere keer als ik daar ben is het weer anders. De buitenwereld is heel veranderlijk, dat creëert in mij een diepe fascinatie. Ik vind het bijvoorbeeld heerlijk om met een verrekijker naar vogels te kijken en op te zoeken welke vogels het zijn. Dat is gekomen doordat ik vogels ben gaan tekenen. Het verschil met een natuurhistorisch museum is dat je daar de wereld op een blaadje geserveerd krijgt. Alles is zo geïsoleerd, die buitenwereld is ineens heel erg gedestilleerd en eigenlijk op een gekke manier geordend. Ik denk dat dat voor mijn drukke brein heel fijn is en dat dat ook de manier is waarop ik met die natuur om kan gaan.

Wat zeggen jouw veel gekozen onderwerpen zoals balgen van paradijsvogels volgens jou over de menselijke verhouding tot de natuur?

Dat zegt bijna alles: ons onbegrip, onze hebzucht, ons verlangen. Alfred Russel Wallace schrijft heel mooi over paradijsvogels als hij ze voor het eerst ziet. Hij is eigenlijk al een beetje aan het speculeren over het ontstaan van soorten en paradijsvogels geven voor hem de doorslag. Hij zegt: "zo diep weggestopt in de jungle dansen deze wezens, en ze zijn zo mooi, dat kán niet voor mensen gemaakt of bedoeld zijn". Dat zegt wat over de aannames die we hadden over dat de natuur voor de mens gemaakt is, vanuit het scheppingsidee. We zijn misschien niet zo belangrijk als we zelf denken, de natuur is niet voor de mens gemaakt. Het is best wel evident wat voor uitwerking zulke wonderlijke schepsels op ons hebben. Kijk maar naar het verzamelen van die beesten en de verengekte die het heeft opgewekt: vrouwen die veren op hun hoedje willen, mannen die er 'vliegen' van binden (in de hengelsport), noem het maar op. Het beste en het slechtste haalt het in de mens naar boven.

Op wat voor manier heeft het werk van Westerse natuurwetenschappers, biologen en ontdekkingsreizigers ons natuurbeeld beïnvloed?

Ik denk dat wetenschappers in verschillende tijdsperiodes verschillend hebben gekeken naar de schepping of naar de natuur. Daar hebben ze hun conclusies uit getrokken en met iedere nieuwe reis wordt die puzzel steeds een beetje verder ingevuld,

we weten steeds meer over de wereld en onszelf. Een mooi moment is bijvoorbeeld de uitvinding van de microscoop. Dieren zoals slangen en kevers werden lange tijd geassocieerd met ongedierte en men dacht dat die uit het 'slechte van de wereld kwamen opborrelen'. Sinds we weten dat een luis of pier of rat wel degelijk een complexe anatomie en voortplantingssysteem heeft, voelen we ons meer verbonden met ook die wereld en zijn we dat meer gaan zien als onderdeel van het grote geheel in plaats van een soort 'satansgebloed'. Het allerbelangrijkste idee in het bestaan van de mensheid vind ik het ontstaan van soorten door natuurlijke selectie. Dat omvat alles waar wij mee bezig zijn, bewust of onbewust. Alle ontdekkingen voor dat idee hebben tot dat idee geleid en alles wat we nu doen is daarvan afgeleid. Ik ben heel benieuwd of er in het bestaan van de mensheid nog een belangrijker idee komt. Het is zo'n elegante theorie en hij staat nog steeds overeind, ik denk dat het pleit voor alles wat we met de natuur doen of gedaan hebben.

Wie is jouw favoriete natuurwetenschapper?

Alfred Russel Wallace. En ook wel Maria Sybilla Mirian. Zij was entomoloog en botanisch kunstenaar, ook deed ze onderzoek naar insecten en vooral de metamorfose van rupsen naar vlinders. Ze was de eerste die de insecten op de desbetreffende planten tekende waar ze huisden. Voor haar onderzoek is ze nooit echt erkend in haar tijd. Maar ik denk dat mensen haar bevindingen nu erg waarderen en ik vind het ook wel een bijzonder verhaal... als vrouw naar Suriname gaan op insectenjacht terwijl dat toch echt een mannenhobby was in die tijd. Vaak maken de levensverhalen van de onderzoekers ze tot je favorieten. Kijk, Darwin was fantastisch, wat hij gedaan heeft, maar Wallace is voor mij interessanter. Hij was een generatie jonger dan Darwin en had een andere financiële achtergrond. Hij was erg geïnteresseerd in de natuur maar had daarin niet zo'n goede educatie genoten omdat hij daar de middelen niet voor had. Dus hij is gaan reizen en heeft zijn eigen natuuronderzoek gefinancierd met het verzamelen van insecten en balgen. Op weg naar huis na zijn reis in Zuid-Amerika zonk zijn schip. Hijzelf heeft het overleefd, maar zijn verzameling is grotendeels verloren gegaan. Toen kwam hij thuis met niks. Twee jaar later, in 1854, vertrok hij naar de Maleisische Archipel en reisde daar 8 jaar tussen de eilanden. Daar heeft hij veel verzameld en een aantal belangrijke artikelen geschreven. Zo schreef hij als eerste over de invloed van de geologie op de biodiversiteit. Tijdens een malaria-aanval op het eiland Ternate vielen voor Wallace in zijn delirium alle kwartjes en ontrafelde zo het mysterie over het ontstaan van soorten. Onafhankelijk van Darwin, die hij meteen verslag deed van zijn bevindingen.

Bij het begrip 'natuur' denk ik meestal meteen aan een groots en weids landschap. Natuur is voor mij vaak iets overweldigends, iets waarvan ik weet dat het veel groter is dan mijzelf, en waar ik nooit volledig grip op zou kunnen krijgen. De eerste keer dat ik dit gevoel zo sterk had was tijdens een residency in Dartmoor, in Engeland. Ik was diep onder de indruk van de enorme, weidse landschappen die zich overal om je heen eindeloos uitstrekten.

ANNABELLE BINNERTS

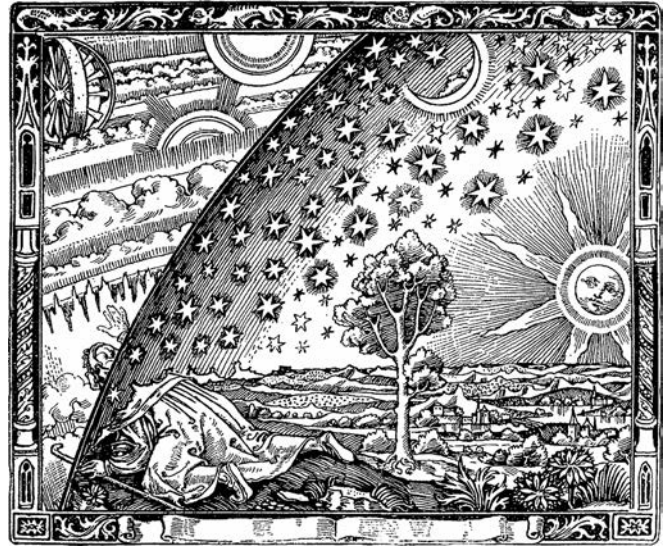
Still uit Werner Herzog's documentaire Into the Inferno (2016). Het is een opname van Katie en Maurice Krafft, een koppel die met ongekennde durf en devotie prachtige opnames van vulkanen maakte. Een devotie die hun dood werd. Ook al ben ik nooit getuige geweest van een echte vulkaanuitbarsting zoals Herzog of de Kraffts, ik ben levenslang geboeid door de gevaarlijke schoonheid en oerkracht van de vulkaan. Het zijn dit soort beelden die het nietige van de mens benadrukken. En toch, in het onvoorspelbare gekolk van het magma, vormt zich ook een belofte voor nieuw land en nieuw leven.

ROOS HOLLEMAN

Daar tegenover, aan de andere kant van het veldje, staat een valse acacia. En als de wind waait, dan danst die hele boom! Daar kan ik zo om lachen in mezelf. Die bladeren hangen daar zo koket te wapperen! Ik kan zo een kwartier naar die boom gaan zitten kijken. Dat zijn hele mooie momenten van concentratie en intensiteit.

NAN GROOT ANTINK

Flammarion engraving, unknown artist. First published 1888
JUUSO NORONKOSKI

Displace violently or send flying, Eva-Fiore Kovacovsky, 2009
Represents to me the multiplicity of natures.

EVA-FIORE KOVACOVSKY

Ik vind het mooi als digitale natuur gebreken vertoond, als het idee een glitch wordt. Een digitale vertalingsfout waardoor je bijvoorbeeld door een blad van een plant heen kunt lopen, of de aarde als ondergrond onder onze voeten opeens doorlaatbaar is waardoor je met je voeten in een andere dimensie staat.

RUCHAMA NOORDA

Uitzicht op de gletsjermond van Mýrdalsjökull, IJsland. Het landschap waarin we ons begeven beïnvloed onze gedachten, onze gevoelens en ons 'zijn'. In dit IJslandse landschap was ik mij daar heel bewust van. Als je aandachtig observeert ontwikkel je een intiemere relatie met natuur en merk je hoe elk landschap je op een andere manier vormt. Daarmee hebben ze invloed op zowel je natuurbeeld als je mensbeeld.

SABINA TIMMERMANS

Eva-Fiore Kovacovsky

In your work you seem to be a close observer of nature. What fascinates you about the botanical world?

I grew up at the edge of a forest where my family lived very much in tune with nature. My parents raised me to be in touch with the natural world and taught me about medicinal and edible plants. This has had such a big impact on the way I see nature. Growing older, this fascination stayed with me and grew even stronger. The botanical world is where I find my inspiration but also where I feel at ease. The development of plants throughout the seasons serves as my main orientation within the year. I am a constant observer, zooming into small botanical details. For example how each fruit and leaf on a tree has a unique shape. Or how the branches of trees, when growing close together, stretched out, fill the space, so that sunlight can be optimally received. I feel very inspired by the plant world's ability to create 'endless' shapes, the uniqueness within repetition.

What is your perspective on the relationship between humans and plants?

The relationship has evolved into a very complicated and destructive one in our current epoch. Humans have become such a dominant force. Our influence on the planet and the massive destruction we cause is making me rather pessimistic about the future. Now there is a lot of conversation about climate care and climate change, with people like Greta Thunberg, but it is also such a large and complicated subject that it is very hard to know where to start action. I hope the public interest is not going to fade but that there is really something going to happen on a political level. The moment when humans started to farm, to grow their own crops and domesticate animals was the moment where humans became a dominant force over the natural world. I am specifically interested in the Fertile Crescent, about 9,000 BCE, a region in the Middle East, spanning modern-day Iraq, Israel, Palestinian Territories, Syria, Lebanon, Egypt, and Jordan. In the Fertile Crescent humans started to cultivate grasses and breed the first grains such as wheat and barley which are still so important in our diet today. I am very fascinated by the history of cultivation of plants as nutrients. The process of photosynthesis, how plants are able to absorb sunlight to create sugar. Photosynthesis has some interesting parallels to photography, the medium I am mainly working with. Also, fossil fuel which our society is so heavily addicted to is the left over from plant photosynthesis.

In your artworks, what are your choices of plants you use based on?

I am specifically interested in edible plants. I have worked with grass a lot as a symbol of fertility and the foundation of our civilisation. For the series *Fotogramme* I worked with leaves from trees native to Europe, which were chewed on by caterpillars and other insects. I am interested in how various insects chewed complex patterns of holes, and the relationship of the 'host'-plants and 'guest'-insects. In the color darkroom I created photograms of these negative spaces. Currently I am working on a book of this work which will be published by Roma. Sometimes the starting point for my work is the anthropological history of a plant. The large cyanotype fabrics *Sequoiatype* and *Jackotype* shown in *The trees are inviting the wind* are inspired by two species of trees and the trees relation to human history. One is

the Jackfruit, native to southern India and Sri Lanka. The Jackfruit is the largest tree fruit in the world and can be up to 45 Kilo in weight. It is a particularly interesting fruit as it can be used as a replacement for meat. Recent research suggests the plant could be a replacement for wheat, corn and other staple crops under threat from climate change, as the tree is very drought resistant. Also its wood is very valuable and besides its use for carpentry it was used to dye the dresses of Buddhist monks. But in parts of Brazil the Jackfruit tree is an invasive species and very problematic as it invades forests with native plants. I got to know about the Jackfruit through my dad who brought one back in this suitcase after a trip 20 years ago. As typically for my dad the giant fruit was accompanied with an adventurous story of how he picked it. The second tree species is the *Sequoiadendron giganteum*, the largest trees in the world. They are native to a part of the Sierra Nevada Mountains of California. I made the work *Sequoiatype* originally for an exhibition in a pavilion of Schadaupark in Thun, Switzerland, where a specimen of the sequoia is growing. I was interested in the parallelism of the discovering and planting of the tree in Thun and the invention of the cyanotype technique by Sir John Herschel. Collecting trees was such a big symbol of power and wealth in the 19th century.

You are the co-founder of the reading club 'between us and nature' where you explore nature from environmental, political and activist perspectives, among others. Do you consider your art politically and environmentally engaged?

Yes. Although my work has a very strong visual and aesthetic presence there are many layers where my work is engaging in environmental questions and relations. Works like *Jackotype*, *Variation as Nature* but also older works such as my grass books are examples.

How has the reading club influenced your artistic practice?

I see *Between Us and Nature* as part of my practice now. To have this as an addition to my artistic work has been such a big inspiration in so many ways. *Between Us and Nature* comes out of my close collaboration with Sina Ribak who is an engineer in landscape use and nature conservation and a researcher in ecologies and the arts. We met during a reading organized by Yasmine Ostendorf in Berlin at the beginning of 2017. We decided that this is something we would like to organize on a regular basis to create a space for people to read and start conversations about the texts that inspire us. And Lorena Carràs and Jean-Marie Dhur offered the reading club a home base at *Zabriskie*, a bookshop about nature and culture in Kreuzberg, Berlin. Preparing the readings, researching, reflecting, sharing and writing together has influenced my way of working and thinking. We are a really great team and it is so much fun. To me reading sessions are also a performative event. The live aspect and direct dialogue becomes such a strong force. It is always interesting to observe what happens within the clear time frame of the session. I find it very powerful.

Are there specific texts that had an impact on your art?

Yes many. I was very fascinated by several books I read about the intelligence of plants. One was *Das kleine Buch der botanischen Wunder* by Ewald Weber. *The Triumph of Seeds* by Thor Hanson. It dives into the history of seeds. It is such a fascinating book with many layers about how seeds conquered the plant kingdom and shaped human history. I felt particularly inspired how seeds allow

plants to travel through time. They can survive for a very long time, be displaced from their mother plant and germinate in a very different place.

He makes a beautiful example with a story of a 2000 year old date seed. The seed was found in the rubble of the ruins of Masada in Israel. It was from a Judean date palm, grown in Judea, which was extinct. As an experiment, the seed was planted and sprouted. The Judean Date Palm is nicknamed Methuselah and grows now at Ketura, Israel. This is such an amazing idea, that a seed can be dormant for 2000 years and only then sprout. Seeds, and with them whole species, can travel through time this way.

I have also found much inspiration in the texts we read around the idea of multinaturalism. The book *The Falling Sky - Words of a Yanomami Shaman* by Davi Kopenawa and Bruce Albert, which we will read in the reading event within the context of this exhibition, is a part of this discourse. But also multiple essays by Viveiros de Castro, and the chapter *Making the World Matter in Decolonizing Nature* by T.J. Demos. Multinaturalism stands for an Amerindian belief system that there is not only one way to perceive nature but multiple. That also plants and animals have their own way to perceive nature. To quote the Brazilian anthropologist Viveiros de Castro: "Amazonian multinaturalism affirms not so much a variety of natures as the naturalness of variation-variation as nature"

Juuso Noronkoski

Can you describe the first image that comes to mind when you think of the word nature?

An image of the Forest in autumn. Fir trees and moss. Fields of mushrooms.

What do you think is our relationship with 'nature' as human beings? And how is this reflected in your work?

As I grew up in a city, in a country that is dominated by forests, my relationship with nature is slightly ambivalent. On one hand it feels quite obvious that human culture is a part of nature. But the more the word 'nature' is emphasized; the more it drops of the tongue, it develops into a separate entity, something to point at from a distance. I suppose the question for me is how to distinguish the image nature from actual nature. In my work 'the human' is usually quite vaguely portrayed as an observer of the surrounding world: nature, time and other phenomena. Perhaps they are a bit perplexed whether this 'image of nature' of includes them or not.

I think that our view on nature is influenced by both our personal experiences with the landscape around us and existing (cultural) ideas about nature. What kind of art, literature or science has influenced you most in the way you think about nature?

I am not very familiar with the field of physics, but I think an interesting turn of events in history was the dawn of quantum mechanics, when the science community realized that classical physics could no longer describe nature perfectly. Scientist Arthur Eddington writes about this quite poetically in his book *The Nature of the Physical World* more than 90 years ago:

"In the world of physics we watch a shadowgraph performance of the drama of familiar life. The shadow of my elbow rests on the shadow table as the shadow ink flows over the shadow paper. It is all symbolic, and as a symbol the physicist leaves it. Then comes the alchemist Mind who transmutes the symbols. The sparsely spread nuclei of electric force become a tangible solid; their restless agitation becomes the warmth of summer; the octave of aethereal vibrations becomes a gorgeous rainbow."

I think it is fascinating that in the science community direct experience tells us so little about nature and huge part of it is hidden behind mathematical symbols that mean nothing to me. This kind of uncertainty feeds the imagination.

In the exhibition the way we perceive, represent and give meaning to nature is being questioned. Of course perception, representation and meaning are all related to and influenced by each other, but which of those three words is your work most concerned with?

I find it almost impossible to pick one since in some cases I feel my works are constructed through the constant negotiation of the three. If I have to choose one it would be perception, since it comes first and it's not yet defiled by reason.

Ruchama Noorda

Als jij de natuur wil ervaren, hoe doe je dat dan? Waar ga je naartoe?

De natuur is in principe overall, alleen soms meer en soms minder aanwezig. Als je in een grote stad leeft is soms een klein plantsoentje al een vorm van natuur die heel heilzaam kan zijn. Ik kies zelf vaak een soort krachtplaats in een park, liefst op loopafstand, waar ik dan graag even naar toe ga om 'op te laden'. Een enkele keer kan zelfs een eenzame grasspriet die zich door het asfalt omhoogwerkt een gevoel van natuur bewerkstelligen. De ongelofelijke levenskracht die zich steeds weer manifesteert vind ik heel bewonderenswaardig en hoopgevend.

Spirituele ervaringen spelen een rol in je beeldend werk. In welke zin zijn natuurexperiences voor jou ook spirituele ervaringen?

Voor mij is spiritualiteit vrijwel altijd verbonden met planten of bomen maar ook met elementen zoals water of aarde en daarom gebruik ik die in mijn werk. In principe kan de digitale representatie van deze elementen een zelfde ervaring opwekken. Ik maak installaties en performances zowel buiten op locatie als in een white-cube, soms ook in een beige-cube (in de woestijn). De digitale natuur werkt voor mij als een droomwereld: het idee van natuur in pixels, soms zelfs opzettelijk grof gemaasd. Ik vind het mooi als digitale natuur gebreken vertoont, als het idee een glitch wordt. Een digitale vertalingsfout waardoor je bijvoorbeeld door een blad van een plant heen kunt lopen, of de aarde als ondergrond onder onze voeten opeens doorlaatbaar is waardoor je met je voeten in een andere dimensie staat.

Je hebt een PhD onderzoek gedaan naar de invloed van de reformbeweging op de kunst en cultuur in de 19e en 20e eeuw. Het idee 'terug naar de natuur' te willen speelt een belangrijke rol in deze beweging. Wat verstaat men, of jij, in deze context onder het begrip 'natuur'?

Natuur is in het geval van de historische Reformbeweging ook een reactie op industrialisatie met o.a. kunstmest en uitputting van de natuur. Het is eigenlijk een heel vroeg protest hiertegen. Deze tegenbeweging werd concreet in de vorm van pionierende biologische en biologisch dynamische landbouw, maar ook in de gedaante van performatief en artistiek protest. Beeldend kunstenaars, dansers, wetenschappers en politici kwamen bijvoorbeeld samen op de berg der waarheid, de Monte Verità in Zwitserland. Ze zochten naar alternatieve vormen van samenleven in onder andere voedsel verbouwen, educatie, gezondheidszorg en relaties en creëerden een Lebensreform beweging. Deze beweging is nog steeds erg actueel maar in mijn onderzoek ging ik ook dieper in op het anti-moderne en diep gewortelde anti-vooruitgangdenken dat zowel progressieve als conservatieve elementen kende. Het merkwaardige aan de Reform beweging is dat deze zowel aan de wortels van het modernisme als aan het nazisme lag. Die troebele historie wilde ik in mijn onderzoek van het begin af aan niet uit de weg gaan.

Welke invloed heeft de reformbeweging gehad op jouw eigen verhouding als mens met de natuur?

Ik ben opgegroeid in een beweging die voortkwam uit de Reformbeweging: een antroposofische opvoeding in de jaren tachtig. In die zin is mijn reform onderzoek ook een zelfonderzoek. De

antroposofische beweging kwam voort uit de Theosofie, een reformbeweging die was opgericht door de Russische Helena Blavatsky (1831-1891). De Theosofen waren invloedrijk in de kunst en cultuur van Europa en Amerika aan het eind van de 19de en begin van de 20ste eeuw maar hadden op een gegeven moment hun 'hoofdkwartier' in Madras (India). Volgende maand ga ik op uitnodiging van het Mondriaanfonds drie maanden naar India om onder andere deze wortels van de reformbeweging te onderzoeken. Nadat ik me er theoretisch in heb verdiept wil ik mij nu gaan onderdompelen in de overblijfselen en inspiraties van de Levensreformers in dat deel van de wereld.

Sabina Timmermans

interview door Zippora Elders

De tentoonstelling gaat over de verhouding tussen mens en natuur. Wat voor betekenis heeft deze reflectie voor jou? Waar of wanneer begint jouw bijzondere interesse in natuur?

Mijn ouders hadden vroeger een plantenkwekerij aan huis, dus ik ben tussen de planten opgegroeid. Dat heeft ongetwijfeld een rol gespeeld in mijn latere fascinatie voor zowel de plantenwereld als de positie van de mens ten opzichte van de natuur. Pas toen ik vanuit het platteland naar de stad verhuisde kreeg ik een sterk verlangen naar wildernis en ongerepte landschappen. Ik bedacht me dat dit verlangen waarschijnlijk op een illusie berustte en om dat te onderzoeken besloot ik in Noorwegen in mijn eentje rond te trekken in een desolaat landschap. Vanaf dat moment is het idee dat het landschap waarin we ons begeven onze gedachten, onze gevoelens en ons 'zijn' beïnvloed, een steeds belangrijkere rol gaan spelen. Daarmee is mijn verhouding tot de natuur door de jaren heen wezenlijk veranderd. Noorwegen ging vooral nog over escapistisch dagdromen en introspectie waar de natuur de juiste setting voor bood. Inmiddels heeft mijn natuurervaring een contemplatiever karakter en gaat meer over aandacht voor en verbondenheid met natuur. Ik voel mij het liefst een fluide onderdeel van natuur en probeer zo op intuïtieve manier de wereld om me heen te begrijpen.

Wat bedoel je hier concreet mee, kun je een voorbeeld geven hoe dit er in het dagelijkse leven uitziet?

Eigenlijk is het meditatief. Ik probeer mezelf te zien als een onderdeel van de causale processen in het universum waarin alles met elkaar verbonden is. Als een oefening in observeren zonder zelf bepalend te handelen. Het is niet echt een alledaags voorbeeld maar ik herinner me goed dat we tijdens een zesdaagse trektocht in IJsland langs de enorme gletsjer Mýrdalsjökull zouden lopen. Deze vlakte was nog lang niet zichtbaar maar op een

ochtend al voelbaar: elke keer als koude wind zich om je heen vouwde zag je in het zuidoosten weinig bergtoppen, waardoor de koude vlakke je via de wind kon bereiken. Zo'n landschap maakt mij heel bewust van hoe de schaarse vegetatie, de kleuren van de rotsen, de wind, de kou en de stilte mijn 'zijn' beïnvloedt; het verandert wat ik voel, wat ik denk, hoe ik beweeg. Als je aandachtig observeert ontwikkel je een intiemere relatie met natuur en merk je hoe elk landschap je op een andere manier vormt. Dat ervaar ik ook als ik in de tuin naar een boom kijk, naar hoe een plant groeit, of naar hoe bladeren in de wind bewegen.

Zelf ben je schilder. In de Europese kunstgeschiedenis hebben schilderingen en schilderkunst een belangrijke rol gehad in de (visuele) perceptie van natuur. Hoe beïnvloedt dit jouw werk en manier van werken? Wat valt je op aan opvattingen en ontwikkelingen buiten de westerse traditie?

Wat ik interessant vind aan natuur in de schilderkunst is dat je eigenlijk altijd naar een representatie kijkt binnen een kader. Daar refereer ik in mijn schilderingen naar door fragmenten uit de natuur uit hun landschappelijke context te halen en deze als een soort decorstuk in een ongedefinieerde ruimte te plaatsen. Je wordt je er als kijker bewust van dat je naar een representatie en niet naar de natuur zelf kijkt. Deze representaties beïnvloeden de manier waarop we die 'werkelijke natuur' waarnemen en betekenis geven. Met name het natuurbeeld uit de Romantiek heeft me vóórheen veel beïnvloed. Hoewel ik de schilderingen niet per se heel goed vond, intrigeerden de thema's als de subjectieve ervaring van het landschap en de grootsheid en mystiek van de natuur me. Gaandeweg raakte ik meer geïnteresseerd in niet-westerse concepten van natuur waarin de mens-natuur verhouding minder dualistisch is. Ik vind het inspirerend dat in het Taoïsme natuur en natuurlijkheid gaat over 'als vanzelf zo zijn'; over 'het niets in actie'. Begin dit jaar bezocht ik in Japan veel boeddhistische tuinen die de essentie van de natuur proberen te vangen en die dienen ter contemplatie. Daarnaast speelt natuurverering een grote rol in het shintoïsme in Japan en gaat men er vanuit dat alles een ziel heeft. Voor mijn gevoel creëer je hiermee meer gelijkwaardigheid en liefde voor de natuur.

Het landschap: mens of natuur?

Landschappen vormen zich door een interactie van allerlei processen in de wereld waarbinnen ook de mens een plek inneemt. Welke rol we daarin spelen en hoe we met het landschap omgaan hangt af van het landschap zelf maar ook van ons mensbeeld en onze moraal naar het landschap toe. Ik moet denken aan wat ik ooit las in een essay over ons begrip van de natuur. In dat stuk ging het over het Nederlandse landschap dat van oudsher door zee, wind en modder werd gevormd en waarvan de Romeinen niet wisten of ze het nu zee of land moesten noemen. De inwoners van dit landschap, die weergoden vereerden, hadden een soort 'gelassenheit' ten opzichte van deze ruige natuur en wonend in terpen waren ze er min of meer aan overgeleverd. Pas later, vanaf de 8e eeuw, kwam er een actieve vorm van watermanagement op gang en ging de mens de strijd aan met het

water. Het landschap is toen drastisch veranderd. Deze verandering vond volgens de schrijver plaats onder invloed van het Christelijke moraal ten opzichte van de natuur. Die is gebaseerd op rentmeesterschap en het idee dat de natuur voor de mens is gemaakt. De mens staat boven aan de ladder en men werd heerser over de natuur. Misschien is het juist vanwege dit Nederlandse 'menselijke' landschap dat ik zelf meer geïnteresseerd ben in landschappen waar niet-menselijke invloeden aanwezig zijn.

Het is de eerste keer dat je een tentoonstelling maakt. Je werkt nu ook op een andere manier met collega-kunstenaars. Hoe neem je deze ervaring mee binnen je praktijk?

Het idee voor deze groepstentoonstelling is een beetje voortgekomen uit interessante gedachteswisselingen die ik had met andere kunstenaars over natuur. Ik zie deze tentoonstelling eigenlijk ook als een uitwisseling van gedachten, maar dan op een wat groter en publiek niveau. Het is leuk en waardevol om op deze manier in contact te komen met collega's die inhoudelijk op een of andere manier raken aan waar je zelf ook mee bezig bent. Het scherpt mijn eigen gedachten aan over wat ik als schilder maak en hoe zich dat verhoudt tot zowel het hedendaagse kunstdiscours als actuele maatschappelijke tendensen.

Discussies over de klimaatcrisis worden steeds heviger. Hoe voel jij je hierbij, wat denk je over de toekomst? En hoe verhoudt de tentoonstelling zich daartoe?

Wat me opvalt is dat de discussies vaak niet zozeer over natuur gaan, maar over hoe we negatieve gevolgen van menselijk gedrag op onze leefbaarheid kunnen beperken. De discussie heeft een sociaaleconomisch, politiek en praktisch karakter waarbij klimaat en natuur eigenlijk twee verschillende begrippen zijn. Ik denk dat het van belang is dat we ons bezinnen op wat natuur diep van binnen voor ons betekent. Als we natuur zien als iets waar we wezenlijk onderdeel van uitmaken en wat ons vormt tot wie we zijn, dan kijken we misschien met meer respect en bescheidenheid naar de wereld om ons heen en kunnen we een minder antropocentrisch wereldbeeld ontwikkelen. De tentoonstelling geeft binnen deze discussie geen antwoorden op de vraag hoe we met de natuur om zouden moeten gaan. Het heeft een poëtische en verstilde toon en nodigt de bezoeker uit om te reflecteren op onze verhouding tot de natuur en zich bewust te worden van de complexiteit van het concept natuur.

*Zippora Elders is curator, kunsthistoricus en artistiek directeur bij Kunstfort bij Vijfhuizen. Voor de tentoonstelling *The trees are inviting the wind* heeft ze Sabina Timmermans ondersteund met inhoudelijke feedback.*

